

ülün feülün feül" vezniyle yazılmıştır. Türkçe'ye Sa'dî-i Şîrâzî'den yapılmış ilk manzum tercüme olan eser on bölüm halinde düzenlenmiş, *Bostân*'daki sırasıyla verilen bölümlerde fikirler yer yer genişletilmiştir. İki özel ellerde olmak üzere beş nüshası bilinen *Ferhengnâme*'nin Ali Emîrî Efendi nüshasına dayanan bir yayını Veled Çelebi ve Kilisli Rifat tarafından yapılmıştır (bk. bibl.). Veled Çelebi, yazma nüshadaki bir kayda dayanarak isim benzerliği sebebiyle eseri kelâm ve fıkıh âlimi Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî'ye (ö. 797/1395) mal etmiş, onun bu yanlışını sırasıyla Gibb (I, 201-203), Storey (*IA*, XII/1, s. 121) ve Saîd-i Nefîsî (*EF*² [Fr.], II, 1385-1386) tekrarlamıştır (Veled Çelebi'nin yanlışlığı için bk. Köprülü, *TM*, II [1926], s. 481-483).

Eserlerini Farsça'dan nakil yoluyla meydana getiren Hoca Mesud her iki eserini de mesnevi tarzında yazmıştır. Kitaplarını ölümünden sonra dünyada iyi bir ad bırakmak ve hayır dua ile anılmak amacıyla yazdığını özellikle belirtir. Beyitleri bazı telif unsurları da katarak Türkçe'ye en güzel şekilde tercüme etmeye çalışmış ve hayli başarılı olmuştur. Türkçe'nin aruz vezniyle henüz yeterince bağdaşmadığı bir dönemde eserlerini meydana getiren Hoca Mesud Türkçe'nin yetersizliğinden yakınmakta, yalın bir ifade kullandığı için de "terkip ve tertip bilmezlikle" suçlanmaktan çekinmektedir (*Süheyl ü Nevbahâr*, s. 573-574).

Hoca Mesud'un bu tercümeleri, XIV. yüzyıl Türkçesi'nin kelime hazinesi ve gramer yapısı bakımından son derece önemlidir. Döneminde kullanılan deyimleri ve atasözlerini nazma geçiren şairin dil sade olup Arapça ve Farsça kelimelere oldukça az yer vermiştir. Bazı vezin kusurları bulunmakla beraber onun nazma hâkim olduğu göze çarpmaktadır. Araştırmacılar, Hoca Mesud'un bugün bile zevkle okunabilecek başarılı tercüme meydana getirmiş olduğu görüşündedir.

Şeyhoğlu'nun Hoca Mesud'dan naklen *Kenzü'l-küberâ*'sına aldığı yirmi iki beyitten on dördü bazı küçük farklarla *Süheyl ü Nevbahâr*'da, dördü *Ferhengnâme-i Sa'dî*'de yer almaktadır (bunlar için bk. Kilisli M. Rifat [Bilge], II [1928], s. 402-403). Diğer beyitlerin varlığı, Hoca Mesud'un bu iki eserin dışında başka eserlerinin yahut bazı manzumelerinin olabileceğini düşündürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hoca Mesud (Mes'ud bin Ahmed), *Süheyl ü Nevbahâr: İnceleme-Metin-Sözlük* (nşr. Cem Dilçin), Ankara 1991, s. 1-184, 573-576; *Fer-*

hengnâme-i Sa'dî Tercümesi yahut Muhtasar Bostan Tercümesi (trc. Hoca Mesud, nşr. Veled Çelebi – Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1340 r./1342; Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ* (nşr. Kemal Yavuz), Ankara 1991, vr. 12^b, 19^b, 36^b, 39^b, 45^{a-b}, 54^{a-b}, 63^b, 80^b; Aşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ*, vr. 19^b; Mehmed, *İşknâme* (nşr. Sedit Yüksel), Ankara 1965, neşreden giriş, s. 2-7; Gibb, *HOP*, I, 201-203, 226-227; Veled Çelebi, "Edebiyyât-ı İslâmiyye", *Tercümân-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünûn Tarafından Girit Muhtâcînine İlaneten Nüsha-i Yegâne-i Fevkalâde*, İstanbul 1313, s. 54; Hıfzı Tefvîk v.dğr., *Türk Edebiyatı Nümüneleri*, İstanbul 1926, s. 181-184; J. H. Mordtmann, *Suheil und Nevbehar, Romantisches Gedicht des Mes'ud b. Ahmed* (8 Jhd. d. H.), Hannover 1925, önsöz, s. 5-13; M. Fuad Köprülü, *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*, İstanbul 1928, s. 12; a.mlf., *Eski Şairlerimiz: Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1934, s. 10; a.mlf., "Kitâbiyât Tenkit ve Tahlilleri", *TM*, II (1926), s. 481-483; a.mlf., "Ferhengnâme-i Sa'dî yahut Muhtasar Bostan Tercümesi Süheyl ü Nevbahâr", a.e., II (1926), s. 481-489 (aynı yazının bazı küçük notlar ilâvesiyle yeniden neşri: "Hoca Mes'ud", *Araştırmalar*, s. 174-191); a.mlf., "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış", *YT*, I/4 (1933), s. 284; a.mlf., "Türkler (Türk Edebiyatı)", *IA*, XII/2, s. 538; a.mlf., "Türks (Littérature turque 'othmanlı)", *EL* (Fr.), IV, 991, 993; Tahsin Banguoğlu, *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahâr*, Breslau 1938; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 115-116; Banarlı, *RTET*, I, 383-384; Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1972, I, 270-272, 292-294; Gönül Alpay, *Ahmed-i Dâ-i and His Çengnâme*, Cambridge 1973, s. 6; Âmil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri Mesnevileri* (doçentlik tezi, 1976, Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi), s. 35-39; Fahir İz – Günay Kut, "Mes'ud b. Ahmed", *Büyük Türk Klâsikleri*, I, 302-303; Semih Tezcan, *Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Notlar*, Ankara 1994; Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 1995, s. 159-175; a.mlf., "Hoca Mes'ud, Hayatı ve Eserlerine Dair", *TDA*, sy. 84 (1993), s. 183-202; K. Süsheim, "Suheil und Nevbehâr, Romantisches Gedicht des Mes'ud b. Ahmed", *OLZ*, sy. 6 (1927), s. 508; Kilisli M. Rifat [Bilge], "Süheyl ü Nevbahâr'a Dâir", *TM*, II (1928), s. 401-409; Şerif Hulûsi, "Ferhengnâme-i Sa'dî'nin Üçüncü Nüshası ve Vele Çelebi-Kilisli Rifat Neşriyle Mukayesesi", a.e., IV (1934), s. 295-303; Walther Björkman, "Die Altosmanische Literatur", *Ph. TF*, II (1964), s. 416-417; Zeynep Korkmaz, "Kâbus-nâme ve Marzubân-nâme Çevirileri Kimindir?", *TDAY Belleten* (1967), s. 272, 274-275; a.mlf., "Şeyhoğlu Mustafa (Sadrü'd-din)", *TA*, XXX, 275-276; Kemal Yavuz, "XIII-XVI. Asır Dil Yadigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri", *TDA*, sy. 27 (1983), s. 12, 24, 25, 26; Hasi-be Mazoğlu, "Türk Edebiyatı, Eski", *TA*, XXXII, 91; Abdülbaki Gölpınarlı, "Bustan", *IA*, II, 823; C. A. Storey, "Teftâzânî", a.e., XII/1, s. 121; "Ferhengnâme-i Sâdi", *TDEA*, III, 198; "Hoca Mesud", a.e., IV, 248; Adnan Karaismailoğlu, "Bostân", *DIA*, VI, 307.

MUSTAFA ERKAN – MUSTAFA ÖZKAN

HOCA NEŞ'ET

(1735-1807)

Divan şairi.

Babasının sürgünde bulunduğu Edirne'de doğdu. Asıl adı Süleyman'dır. Babası Ahmed Refî Efendi Enderun'da yetişmiş, III. Ahmed ve I. Mahmud'a musahiplik yaptığından "musâhib-i şehriyârî" unvanıyla anılmıştır. Bazı kaynaklar, adını devrin şeyhlerinden Abdurrahman Refî ile karıştırarak Refîa şeklinde kaydetmişlerdir (Muallim Nâci, s. 64; Gibb, IV, 211; *TA*, XXV, 206; *IA*, IX, 212). Şiir ve mûsikiyeli meşgul olan, Enderun'da yetişmiş şair, hattat ve mûsikînasların biyografilerini ihtiva eden bir de tezkiresi bulunan (İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 1479; ayrıca bk. Levend, I, 403; Meriç, II [1956], s. 139-168) Ahmed Refî Efendi sürgünde iken, "Meskenimden dür edip gurbette sergerdân eden / Kismetim mi tâlim mi yoksa cânâ sen misin" beytiyle başlayan şarkısının padişah tarafından duyulup beğenilmesi üzerine başışlanarak ailesiyle birlikte İstanbul'a döndü (1737). 1750 yılında kaftan ağası olarak Hicaz'a giderken oğlunu da beraberinde götürdü. Hac dönüşü Konya'da Mevlânâ'nın türbesini ziyaretleri sırasında Neş'et'e Ebûbekir Çelebi tarafından Mevlvî sikkesi giydirildi. Mevlvî tarikatı âdeta onun hayatının bundan sonraki yıllarına yön verdi. İstanbul'a döndükten kısa bir müddet sonra babasını kaybeden Neş'et, öğrenimine devam ederken Yâsinîzâde gibi devrin tanınmış hattatlarından nesih meşketti. Tahmasb Kulu Nâdir Şah'ın hekimî şair Eymenî'den Farsça dersleri alarak bu dilde şiir yazacak bir seviyeye ulaştı. Türkçe şiirlerinde Dâyezâde Cüdî Efendi'den yardım gördü ve birçok şairin divanını okuyup eski şiiri tanıma fırsatı buldu. Dâyezâde yazdığı bir mahlasnâme kıtası ile kendisine Neş'et mahlasını verdi. Neş'et, 1754'te Sadrazam Koca Râgıb Paşa'yı ziyarete gelen Nakşibendî ve Mevlvî şeyhi Bursalı Mehmed Emin Efendi'nin etkisinde kalarak Nakşibendî tarikatına intisap etti.

Hoca Neş'et silâh kullanmada son derece ustaydı. Bu yeteneği ve üzerinde bulunan zeâmet dolayısıyla 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşına katıldı. Bu sırada şahit olduğu bazı savaş sahnelerini şiirlerine de yansıttı (*Divan*, s. 18, 20, 44, 88). Savaştan sonra hayatını tamamıyla ilim ve kültür faaliyetlerine hasrederek Farsça dersleri verdi, *Megnevî* okuttu. Molla

Gürânî semtindeki konağı devrinde âdeti bir mektep vazifesi gördü. Nitekim Gibb, konağın ziyaretçileri arasında İranlı ve Avrupalılar'ın da bulunduğunu kaydederek (HOP, IV, 213). Hoca Neş'et öğrencilerine ikramda bulunması, hayır severliği, zekâsı ve nüktedanlığı ile şöhrat kazandı ve pek çok şairin yetişmesine vesile oldu. İstanbul'da vefat eden Neş'et'in kabri, Topkapı dışındaki Sakızağacı Mezarlığı'nda Meşnevî şârihi Sarı Abdullah Efendi'nin kabrinin yanında diğer aile fertleriyle bir arada bulunmaktadır.

Gibb'in kültürü, bilgisi, cesareti ve cömertliğiyle medreseli bir Osmanlı çelebişi olarak tanıttığı (a.g.e, IV, 214) Hoca Neş'et'in asıl önemi, ortaya koyduğu eserlerden çok yetiştirdiği öğrenciler ve özellikle devrinde İran edebiyatının âdeti yeniden keşfedilmesine vesile olmasından ileri gelmektedir. XVIII. yüzyıla girilirken İran edebiyatının Türk edebiyatı üzerindeki etkisi azalmaya başlamıştı. Hoca Neş'et'in, Şeyh Galib'in de aralarında bulunduğu genç şairlere İran edebiyatını ve sebki-Hindî'nin öncülerinden Sâib-i Tebrizî ile Şevket-i Buhârî'yi okutup sevdirmesi sonucunda Osmanlı şairleri üzerinde sebki-Hindî üslûbunun ve genellikle İran şiirinin etkileri yeniden artmış, böylece bu etkiyi şiirlerinde yansıtan bir grup şair ortaya çıkmıştır. Bu şairler sebki-Hindî'nin temel özellikleri olan giriftlik, ıstırap ve tasavvufî konulara şiirlerinde büyük ölçüde yer vermişlerdir.

Neş'et, şiire yönelen gençlere yol gösterdiği ve yazdığı mahlasnâmelerle her birine uygun mahlaslar verdiği için "hoca" lakabı ile anılmıştır. Talebesi Pertev'in ifadesine göre bir kitap haciminde olan bu mahlasnâmelerin on altısı divanında mevcuttur. Şeyh Galib'e verdiği Es'ad, Beylikçi Mehmed'e verdiği İzzet, vak'anüvis Muvakkittâde Mehmed'e verdiği Pertev ve Şeyh Vahyî'nin mahlası bunların en tanınmışlarıdır. Ali Efendi, Ârif Mehmed Efendi, önceleri Azîzî mahlasını kullanan İhsan (Sicill-i Osmânî, I, 189) ve Niyâz, Neş'et'in emek verdiği diğer şair talebelidir. Onun şiirdeki yol göstericiliği şairliğinden daha önemli kabul edilmektedir.

Eserleri. 1. *Divan* (Bulak 1252). 2554 beyitten meydana gelen eserde bir münâcât, beş na't, iki kaside, on altı mahlasnâme, bir destan, 134 gazel, bir sâkinâme, bir müsemmen, iki müseddes, sekiz muhammes, bir Kerbelâ mersiyesi, üç tahmîs, iki tebrîknâme, yirmi beş ta-

rih, üç şarkı ve on yedi müfred yer almaktadır. Neş'et'in divanının talebesi Pertev tarafından 1200 (1786) yılında tertip edilen yirmiye yakın yazma nüshası tesbit edilmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 42 [bu nüshanın başında şairin hal tercümesi de bulunmaktadır], 98, 303, 1587, 2824, 2826, 5456, 5752, İbnülemin, nr. 2824; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 447; TSMK, Hazine, nr. 933; Divan Edebiyatı Müzesi Ktp., nr. H. 854; Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 692, Hafîd Efendi, nr. 365, Dârülmesnevî, nr. 456/3, Râşid Efendi, nr. 775, Hacı Mahmud Efendi, nr. 5128; Ankara DTCF Ktp., Muzaffer Ozak I, nr. 783). XVIII. yüzyılda şarkı, manzum tarih ve nazirecilik önemli ölçüde arttığından Neş'et de Neşâtâbâd Kasrı'nın inşası, Hırka-i Şerif sandukasının I. Abdülhamid tarafından tamiri ve bir örtü hediye edilmesi, Kırım Hanı Devlet Giray'ın ve Safiye Sultan'ın oğlu Şehzade Mehmed'in ölümü gibi olaylar dolayısıyla yazdıkları başta olmak üzere çeşitli tarihler düşürmüştür. Fuzûlî, Bâkî, Nâbî, Nedîm, Şeyh Galib, Koca Râgıb Paşa, Kethüdâzâde Ârif, Hayrî ve Hanîf gibi şairlere tazmin, tahmîs ve nazire olan birçok şiirinin yanında Boğaziçi'nin, bilhassa Bebek semtinin güzelliklerini tasvir eden manzumeler de kaleme almıştır. Genellikle vasat bir şair olarak değerlendirilen Hoca Neş'et'in şiirleri içinde na'rları daha başarılı sayılır. Onun bazı mısralarıyla üslûp ve edada olduğu gibi duyusu ve düşünüş tarzıyla ve hayallerindeki orijinal serbestlikle Şeyh Galib'e örnek teşkil ettiği kabul edilmektedir (Kocatürk, s. 551-552). Şeyh Galib, kendisine verdiği Es'ad mahlasına teşekkür etmek için yazdığı uzun şiirinde Hoca Neş'et'in ifadesindeki güzelliği över. Gazellerinin başta Şeyh Galib olmak üzere Senîh, Bursalı Mehmed Emin, Leylâ Hanım, Enderunlu Fâzıl ve İzzet Molla tarafından tahmîs, tanzîr ve tazmin edilmesi onun belli bir çevrede kazandığı şöhrati göstermektedir. 2. *Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Mollâ Câmî* (İstanbul 1263). Abdurrahman-ı Câmî'nin *Risâle-i Şerh-i Beyteyn-i Meşnevî-i Mevlevî* adlı eserinin tercümesidir. Hoca Neş'et'in tasavvuf ve tarikatlarla ilgili fikirlerinin, ahlâkî hikâye ve fıkraların, kendisine ve başkalarına ait şiirlerin yer aldığı eser oldukça ağır, secili ve sanatlı bir nesir diliyle kaleme alınmıştır. 3. *Tercümetü'l-ışk*. Muhammed Nakşibendî tarafından yazılan Nakşibendî tarikatıyla ilgili *Meslekü'l-envâr ve menba'ü'l-esrâr* adlı eserinin tercümesidir (İÜ

Ktp., TY, nr. 688, 1618, 1642, 2141, 2177; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2473, 2483). Adındaki noktalı harfler ebced hesabı ile eserin yazılış tarihini vermektedir: "İsmi ile târihi geldi tamâm / Tercümetü'l-ışk bu lafz-ı benâm". 4. *Tûfân-ı Ma'rîfet*. Hintli şair Mirza Bîdil'in *Tûr-ı Ma'rîfet* adlı eserine nazire olarak kaleme alınan manzumensur karışık bu Farsça eserde Hoca Neş'et tasavvufî görüşlerini açıklamaktadır. Belli seviyede bir tasavvuf kültürüne sahip okuyucuya hitap eden eserin daha geniş bir kitle tarafından anlaşılabilmesi için Seyyid İbrâhim Hanîf Bey tarafından *Şerh-i Tûfân-ı Ma'rîfet* adıyla tercümesi ve şerhi yapılmıştır (İÜ Ktp., FY, nr. 844, 981; TSMK, Hazine, nr. 833; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2024/2, 3654, Hafîd Efendi, nr. 318, Hâlet Efendi İlavesi, nr. 108, Dârülmesnevî, nr. 456/1, Esad Efendi, nr. 2836/1; Selimiye Ktp., nr. 272). 5. *Muharrerât-ı Husûsiyye-i Neş'et*. Hoca Neş'et'in bazı dostlarıyla devlet adamlarına yazdığı mektuplarla bunlara verilen cevaplardan meydana gelmektedir. Kırk varak hacmindeki risâlenin tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (TY, nr. 3134).

BİBLİYOGRAFYA :

Fatîm, *Tezkire*, s. 406-407; Ârif Hikmet, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 798, vr. 61; Emin, *Kethüdâzâde Efendi'nin Tercüme-i Hâline Zeyli Âcizânemdir*, İstanbul 1294 (kitabın sonuna eklenen bölümde Emin ve Pertev tarafından yazılan Hoca Neş'et'in biyografisi yer almaktadır); Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, İstanbul 1307, s. 64-70; a.mlf., *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 321-322; a.mlf., "Hoca Neş'et", *Mecmû-i Muallim*, sy. 19, İstanbul 1303, s. 74-76; *Sicill-i Osmânî*, I, 189; IV, 552; Fâik Reşad, *Eslâf*, İstanbul 1312, II, 84-89; Gibb, *HOP*, IV, 211-217; *Osmanlı Müellifleri*, II, 461-462; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 275-276; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 551-552; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 403; *Büyük Türk Klâsikleri*, VII, 97; Ridvan Canım, *Edirne Şâirleri*, Ankara 1995, s. 415-420; Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Şeyh Galib", *SF*, nr. 1110, 30 Ağustos 1328, s. 415-416; Rifkî Melül Meriç, "Hicrî 1131 Tarihinde Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki Sanatkarları Tezkiresi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, İstanbul 1956, s. 139-168; Ali Güzelyüz, "Hoca Neş'et'in Hayatı, Eserleri ve Tûfân-ı Ma'rîfet'teki Tasavvufî Görüşleri", *İlmî Araştırmalar*, sy. 5, İstanbul 1997, s. 167-175; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 461-462; VI, 4576; Abdülkadir Karahan, "Neş'et", *TA*, XXV, 206; Fevziye Abdullah Tansel, "Neş'et", *İA*, IX, 212-214; Th. Menzel, "Nesh'et", *EP* (Fr.), VIII, 7; "Neş'et Süleyman (Hoca)", *TDEA*, VII, 35.

